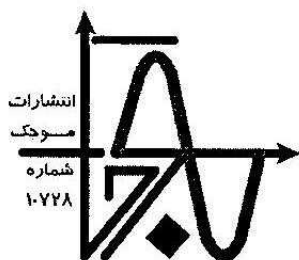

انواع برنامه درسی با تاکید بر برنامه درسی پنهان

نویسندگان :

سعید شیخی

محمد اله ناصرزاده

انتشارات موجک

سرشناسه : شیخی سعید، ۱۳۶۵
عنوان و نام پدیدآور : انواع برنامه درسی با تاکید بر برنامه درسی پنهان / نویسندگان
شیخی سعید، ناصر زاده نعمت اله.
مشخصات نشر : تهران، انتشارات موجک، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری : ۵۷ ص؛ وزیري
شابک : ۸-۲-۹۵۶۶۲-۶۰۰-۹۷۸، ۱۱۰۰۰۰ ریال.
وضعیت فهرست نویسی : فیا
موضوع : برنامه های درسی
موضوع : برنامه، یزی درسی
شناسه افزوده : ناصر زاده، نعمت اله، ۱۳۶۵ -
رده بندی کنگره : ۱۵۷۰/ش۹۶۷۰/LB
رده بندی دیویی : ۳۷۵/۰۰۱
شماره کتابشناسی ملی : ۳۹۳۴۱۲۳

انتشارات موجک

تلفن مرکز پخش : ۰۲۱۶۶۱۲۷۵ - ۰۲۱۷۶۷۲۵۰۲
Email : info@mojakpublication@yahoo.com
Web : www.mojak.ir

عنوان : انواع برنامه درسی با تاکید بر برنامه درسی پنهان
تالیف : سعید شیخی، نعمت اله ناصر زاده
ویراستار : داریوش رحمتی (عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور)
طراح : سجاد سپهوند
مشخصات ظاهری : ۵۷ صفحه، قطع وزیري
چاپ اول : تابستان ۱۳۹۴
تیراژ : ۱۰۰۰ جلد - قیمت : ۱۱۰۰۰۰ ریال
شابک : ۸-۲-۹۵۶۶۲-۶۰۰-۹۷۸
حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱	پیشگفتار
۲	مقدمه
۷	برنامه درسی
۸	مقایسه برنامه درسی، آموزش و تدریس
۹	نظریه‌های برنامه درسی
۱۱	الگوهای مفهومی برنامه درسی
۱۱	نظریه‌های مشروطیت بخشی به برنامه درسی
۱۲	نظریه‌های فرآیند برنامه درسی
۱۴	نظریه‌های ساختاری برنامه درسی
۱۵	تبلور پدیده‌ی تفاوت‌های فردی در برنامه درسی
۱۶	برنامه درسی رسمی (آشکار)
۱۸	برنامه درسی غیر رسمی
۱۹	برنامه درسی عقیم (پوچ)
۲۳	برنامه درسی پنهان
۲۹	ضرورت و اهمیت توجه به برنامه درسی پنهان
۳۱	عوامل مؤثر در شکل‌گیری برنامه درسی پنهان
۳۱	الف) قوانین و مقررات مدرسه
۳۲	ب) روابط میان فردی
۳۲	ج) ارتباط متقابل معلم و دانش‌آموزان
۳۳	فاکتورهای مهم در ارزش برنامه درسی پنهان
۳۴	ابعاد برنامه درسی پنهان
۳۵	الف- برنامه درسی پنهان به منزله نتیجه

۳۵	ب-برنامه درسی پنهان به منزله زمینه
۳۶	ج-برنامه درسی پنهان به منزله فرآیند
۳۷	۱- ساختار مدرسه
۳۷	۲- جو اجتماعی مدرسه
۳۷	۳- تعامل معلم و دانش آموزان
۳۸	چهارچوب و دیدگاه‌های برنامه درسی پنهان
۳۸	۱. نگرش غیر نظری به برنامه درسی پنهان
۳۹	۲- دیدگاه کارکردی به برنامه درسی پنهان
۳۹	۳- دیدگاه انطباق در برنامه درسی پنهان
۴۰	۴- دیدگاه انتقادی بازآرینی و تحول
۴۴	مهمترین ویژگیهای برنامه درسی پنهان
۴۵	تاثیر برنامه‌ی درسی پنهان بر تجربیات یادگیری شاگردان
۴۶	ارتباط تکنولوژی آموزشی با برنامه‌ی درسی پنهان
۴۶	پژوهش‌های انجام شده درمورد برنامه درسی پنهان
۵۳	منابع و مآخذ

پیشگفتار

آنچه طراحان و برنامه‌ریزان درسی در نظام آموزش عالی برای رشد و تربیت دانشجویان طراحی و برنامه‌ریزی می‌کنند، برنامه درسی رسمی است. برنامه‌های درسی هدف‌های آموزشی مدون و آشکار دارد. پرسش اساسی این است که آیا مجموعه یادگیری‌های دانشجویان محدود به برنامه درسی رسمی است؟ البته پاسخ به این سؤال منفی است زیرا عوامل دیگری که جز برنامه درسی نیست و از دید و مشاهده برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران نظام آموزش عالی پنهان است وجود دارد که بر فکر و عواطف و رفتار فراگیران اثر می‌کند و در اغلب موارد مؤثرتر از برنامه درسی رسمی عمل می‌کند. قوانین و مقررات، جو اجتماعی، فضای فیزیکی، نحوه‌ی مدیریت کلاس درس، رابطه و تعامل معلمین با فراگیران از اهم این عوامل هستند. از این رو هر چه نظام آموزش ضعیفتر باشد، برنامه‌های درسی پنهان در نظام آموزش پراهمیت می‌شود. اگر نظام برنامه‌ریزی درسی رسمی و سربخ آموزش به نحوی پیام‌های پنهان را آشکار کند و تحت نظارت درآورد می‌تواند برنامه‌های درسی پنهان را تحت پوشش بگیرد. بنابراین برنامه‌ریزان با توجه به این مفاهیم جدید، باید تعمق تحلیلی بیشتری را در فضاهای تربیتی و برنامه‌های درسی داشته باشند و بدانند که دنیا و زندگی در کلاس درس خیلی بیشتر و ریشه‌دارتر از تصوراتی است که غالباً در برنامه درسی رسمی ترسیم می‌شود. نتیجه آنکه دست‌اندرکاران برنامه‌ریزی درسی رسمی نظام آموزشی باید عناصر برنامه درسی پنهان را به عنوان یک جعبه سیاه آموزشی همواره مدنظر قرار دهند. از سوی دیگر معمولاً جامعه‌شناسان، پژوهشگران آموزش و پرورش و روانشناسان، مفهوم برنامه درسی پنهان را غالباً برای توصیف نظام غیر رسمی مدرسه بکار می‌برند. برنامه درسی پنهان نه در جایی نوشته شده و نه هیچ معلمی آن را درس می‌دهد بلکه در محیط آموزشی مدرسه، با تمام خصوصیاتش، آن را آموزش می‌دهد. صرفنظر از اینکه معلمان مدرسه با چه اندازه متبحر و شایسته‌اند، یا برنامه درسی تا چه حد پیشرفت کرده است، دانش‌آموزان، اتفاقاً در معرض چیزی قرار می‌گیرند که هیچ گاه سخنی از آن در میان نبوده است. آنها، به مرور، تحت تأثیر برنامه درسی پنهان مدرسه، رویکرد خاصی نسبت به زندگی، و نگرش خاصی نسبت به تحصیل و یادگیری پیدا می‌کنند. برنامه درسی پنهان را باید یکی از سرمایه‌های مفهومی رشته برنامه درسی به شمار آورد. طرح این مفهوم سبب شده است تا نگاه سطحی‌نگرانه نسبت به پدیده برنامه درسی کاهش یافته، پدیده مذکور نه صرفاً در بعد طراحی، بلکه در سطح اجرا نیز مدنظر قرار گرفته،

پویایی‌های آن رصد شود. کتاب حاضر یک کتاب جامع درباره همه عوامل وابسته به برنامه‌درسی، انواع برنامه‌درسی، برنامه‌درسی پنهان، ابعاد برنامه‌درسی پنهان، ویژگی‌های برنامه‌درسی پنهان و نظریه‌ها و دیدگاه‌های برنامه‌درسی پنهان و همچنین پژوهش‌های مرتبط با برنامه‌درسی پنهان است. سعی بر آن شده که محتوای کتاب تمام ابعاد برنامه‌درسی و برنامه‌درسی پنهان را پوشش دهد. نکته برجسته در تدوین و جمع‌آوری مطالب این کتاب ارزشمند، منابع علمی فراوانی است که در گراوری آن مورد استفاده قرار گرفته و بر غنای آن افزوده است. مطالب کتاب حاضر بر گرفتار از حقیقات، پژوهش‌ها و شرایطی است که از کشورهای پیشرو در تلاش برای ایجاد شرایط بهتر در برنامه‌درسی و برنامه‌درسی پنهان می‌باشند. لازم به ذکر است که این کتاب علاوه بر آن که منبع ارزشمندی برای معلمان، اساتید دانشگاه، فراگیران، دانشمندان و پژوهشگران حوزه تعلیم و تربیت است، همچنین با رویکرد کاربردی و عینی برای استفاده دانشجویان، اساتید، پژوهشگران و معلمان تدوین شده است. این کتاب کمکی برای برداشتن قدم‌های تازه در جهت ارتقاء سطح آگاهی و دانش فراگیران، معلمان، دانشمندان و دیگر پژوهشگران باشد.

مقدمه

هر نظام آموزشی در تلاش است تا از طریق طراحی و تدوین برنامه‌های درسی مشخص، انواع مختلف دانش و مهارت‌ها را به دانش‌آموزان منتقل کند و آن‌ها را برای بر عهده گرفتن نقش‌ها و مسؤولیت‌هایشان در زندگی واقعی آماده سازد. دانش‌آموزان در نظام‌های آموزشی تجربه بسیار ارزشمندی فرا می‌گیرند که بخش اعظم آن‌ها در برنامه‌درسی طرح‌ریزی شده مشتمل نیست. در واقع، دانش‌آموزان بیش از آن چیزی که به صورت نظام‌مند و سازمان‌یافته از طریق مدارس و به واسطه معلمان به آن‌ها آموزش داده می‌شود یاد می‌گیرند (علیخانی، ۱۳۸۲، ص ۱۶). این بعد از برنامه‌درسی را که در بستر فرهنگ حاکم بر محیط آموزشی و بدون آگاهی معلمان و دانش‌آموزان حاصل می‌شود و در قالب مجموعه‌ای از انتظارات و ارزش‌ها تبلور می‌یابد و کمتر معطوف به حوزه دانستنی‌ها و شناخت است برنامه‌درسی پنهان نام دارد که نقش محوری و ویژه‌ای را در مطالعات مربوط به برنامه‌درسی ایفا می‌کند.

واجارگاه و چوکده (۱۳۸۵) بیان می کنند که، اهمیت عملکردهای آموزشی و پرورشی تا آنجاست که روسو آن را کشتی نجات دهنده بشر اجتماعی (کوی، ۱۳۸۷، ص ۱۳)، کانت ابزاری برای انسان نمودن انسان (نقیب زاده، ۱۳۷۶) و صاحب نظران دیگر (یونسکو، ۲۰۰۲، ص ۳۰؛ صباغیان، ۱۳۷۵) جدای از ویژگی های فردی و هر نوع تبعیض، آن را عاملی معنا بخش به زندگی همه افراد جامعه می دانند. از سوی دیگر، در فضای آموزشی قرن ۲۱ مقوله های سرعت، دقت، مهارت، اطلاعات و فناوری های نوین مطرح است. در این فضا، کلاس درس تحت عنوان سلف سرویس عمومی و مدرسه تحت عنوان جمهوری دانش نام می گیرد که از استانداردهای خاصی پیروی می کنند که باید در به کارگیری آنها دقت لازم جهت اجرای بهتر لحاظ گردد. لذا وجود خصوصیات و شرایط لازم در فرآیند یاددهی- یادگیری در کلاس درس، که مطابق نیازها و ویژگی های فرآیند آن باشد طبق استاندارد سازی، یعنی تعیین آنچه که باید انجام شود و اجرای آن، باید به بهترین وجه سرسبز شود. در این فضای آموزشی عقیده بر این است که به منظور تدوین استانداردها، بویژه در یک کلاس و سیستم آموزشی باید برنامه و نیازهای فراگیران لحاظ گردد. محیط آموزشی لازم است با تکنیک های جدید آموزشی آراسته گردد، زیرا عقیده بر این است که انطباق های خلاق و پویا به طور مؤثری در اعضای کیفی آموزشی تأثیر دارد. انطباق های خلاق می توانند برنامه های درسی را به یکدیگر مرتبط کنند و ماهیم ذهنی را عینی تر سازند.

کودکان با رسیدن به سن هفت سالگی به دنیای جدیدی به نام مدرسه وارد می شوند. مدرسه اولین قدم و مرحله پیوند کودک با جامعه است که نقش اساسی در تکوین روند اجتماعی شدن آنها دارد. کودک با ورود به مدرسه، حوضه ارتباطی جدیدی را تجربه می کند که با دنیای خانواده ای که در آن به دنیا آمده و سال های اولیه زندگی خود را در آن گذراند، بسیار متفاوت است. روان شناسان اجتماعی معتقدند: با توجه به این که آموزش های دوران کودکی عموماً آموزش های نرم و منعطفی است در برابر آموزش های مدرسه ای که غالباً آموزش های سخت و غیر قابل انعطاف است، دچار چالش و مشکل می شود. کودکان در مدارس مجبورند بیشتر به گفته های معلم ها گوش داده و از گفته های آنها اطاعت کنند، در حالی که کودکان امروز در خانه ها با توجه به گسترش فرهنگ فرزندسالاری کمتر در قالب های اطاعت پذیری و فرهنگ تابعیت هویت

می‌پذیرند. بنابراین شاید اولین عامل اساسی عدم علاقه دانش‌آموزان به مدرسه ریشه در تعارض میان این دو مدل متفاوت اجتماعی شدن آن‌ها داشته باشد. اگر در مدرسه معلم، دانش‌آموزان که بعد از خارج شدن از محیط خانه او را به عنوان الگو و سرمشق خود قرار می‌دهند کلاس درس را به گونه‌ای اداره کند که دانش‌آموزان در آن کلاس احساس حقارت و خود کم‌بینی باعث می‌شود که آن‌ها اعتماد به نفس خود را از دست داده و از مدرسه و کارکنان آن ضده و دلسرد شوند. علاوه بر این نظام‌های آموزشی چشم انداز و اهدافی دارند که تعامل و یکپارچگی تمامی مؤلفه‌ها و عناصر برنامه برای رسیدن به آن‌ها ضروری است. در همین راستاست که اطمینان از اثربخشی بایسته این تعاریف، مکتبی اساسی در برنامه‌ریزی‌های آموزشی و درسی تلقی شده است (مهرام و همکاران ۱۳۸۵).

تربیت پدیده‌ای پیچیده و به سبب تعریف است که تحت تأثیر عوامل گوناگون شکل می‌گیرد. لذا نمی‌توان آن را متحصراً محصول برنامه‌های رسمی آموزشی دانست. به دیگر سخن صرف تحلیل این برنامه‌ها برای شناسایی عناصر تشکیل دهنده فرهنگ مدرسه، وافی به مقصود نیست و باید در کنار آن و شاید مهم‌تر از آن، به برنامه درسی ضمنی یا پنهان مدرسه نیز پرداخته شود. آنچه که طراحان و برنامه‌ریزان درسی در نظام آموزشی برای رشد تربیت دانش‌آموزان طراحی و برنامه‌ریزی می‌کنند، برنامه درسی رسمی است. برنامه‌های درسی، اهداف آموزشی مدون و آشکار دارد، سؤال اساسی این است که آیا مجموعه یادگیری‌های فراگیران محدود به برنامه درسی رسمی است؟ خیر. عوامل دیگری که جزء برنامه درسی نیست و از دید و باطله برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران نظام آموزشی پنهان است، وجود دارد که بر فکر و عواطف و رفتار دانش‌آموزان اثر می‌کند و در اغلب موارد مؤثرتر از برنامه درسی رسمی عمل می‌کند (مهرمحمدی، ۱۳۸۷). همان گونه که منابع تخصصی و یافته‌های تحقیقاتی حوزه برنامه درسی نشان می‌دهد، محیط اجتماعی مدرسه مهم‌ترین عامل شکل‌گیری برنامه درسی پنهان است. اما در کشور ما تاکنون تلاشی در این زمینه صورت نگرفته است (علیخانی و مهرمحمدی، ۱۳۸۴). در زمینه اهمیت برنامه درسی پنهان، دیویی عبارت مشهوری دارد که به خوبی نشان می‌دهد اهمیت این مفهوم از کجا ناشی می‌شود او می‌گوید: «یکی از بزرگترین مغالطه‌های تعلیم و تربیت امروز این است که دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت گمان می‌کنند که بچه‌ها در مدرسه آن چیزی را می‌آموزند که آن

ها اراده کرده‌اند)). معنی این سخن آن است که اگر نیک بنگریم و اگر به عمق تجربیاتی که بچه‌ها به آن دست پیدا کرده‌اند توجه کنیم، خواهیم دید که خیلی چیزهای دیگر نیز بچه‌ها یاد گرفته‌اند و اتفاقات دیگری نیز در مدرسه افتاده است که چه بسا مطابق با اراده و خواست متولیان مدرسه و نظام نبوده است (مهر محمدی، ۱۳۸۷).

اکثر صاحب نظران برنامه ریزی درسی در تقسیم بندی انواع برنامه های درسی که در مدارس اجرا می شود به برنامه درسی پنهان به عنوان یکی از مهم ترین برنامه ها اشاره نموده اند و ضرورت توجه به آن را برای برنامه ریزان و مجریان برنامه های درسی روشن ساخته اند. برنامه درسی پنهان احتمالاً باید در کنار از جنبه ها از برنامه درسی آشکار مؤثرتر باشد، آموزه های آن مدت زمان بیشتری در حافظه باقی می ماند زیرا بسیاری از سال هایی را که دانش آموزان ما در مدرسه حضور می یابند به صورت فراگیر و نظم پوشش می دهد و آموزه های آن روزها به نحوی پایدار می باشند (داوودی، ۱۳۷۸).

با آن که در دهه های اخیر، مفهوم برنامه درسی پنهان و لزوم توجه به آن نقش محوری و ویژه ای را در مطالعات و تحقیقات برنامه ریزی یافته کرده است در کشور ما وجه غالب توجه دست اندرکاران تعلیم و تربیت و محققان، برنامه درسی رسمی یا آشکار بوده است. لذا بخش قابل توجهی از برنامه های درسی که دانش آموزان در نظام های آموزشی عملاً در معرض آن قرار می گیرند، خصوصاً اثر نیرومند برنامه درسی پنهان ناشی از محیط اجتماعی مدرسه بر روی دانش آموزان مورد کم توجهی و غفلت قرار گرفته است (علیخانی - مهره حمدی، ۱۳۸۴). برنامه درسی پنهان ابعاد گسترده ای را در بر می گیرد، از جمله: جو اجتماعی مدرسه، روابط دانش آموزان با هم و با معلمان خود، ظاهر فیزیکی مدرسه و کلاس درس و غیره.